

Vlaanderen boven! Of toch niet?

SERV (2003), *Sociaal-economisch rapport Vlaanderen 2003*, Gent: Academia Press.¹

Traditionele sociaal-economische beleidsthema's krijgen vandaag een nieuwe inhoud. De SERV volgt deze nieuwe evoluties op de voet en wil mee de krijtlijnen uittekenen voor een vernieuwde sociaal-economische beleidsvisie op middellange en lange termijn. Daarom besloot de SERV om de twee jaar een rapport naar buiten te brengen over de sociaal-economische ontwikkelingen die voor Vlaanderen belangrijk zijn op middellange termijn.

aal-economische prestaties van Vlaanderen/België moet worden gerelativeerd. Voor sommige indicatoren scheren wij hoge toppen, voor andere is er nog een hele weg af te leggen vooraleer Vlaanderen zich een topregio kan noemen. De vergelijking met de sociaal-economische toplanden en regio's brengt aan het licht dat wij op meerdere vlakken van hen kunnen leren.

Sociaal-economische positionering van Vlaanderen

Inzicht in de sociaal-economische positionering van Vlaanderen in een internationale context is noodzakelijk om de positie van Vlaanderen te verbeteren. Daarom bestaat het eerste deel van het rapport uit een boordtabel met belangrijke indicatoren voor 11 sociaal-economische domeinen.

De boordtabel schetst een beeld van de sociaal-economische positie van Vlaanderen/België tegenover zeven andere landen. Dit zijn Nederland, Duitsland, Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk, Zweden, Japan en de Verenigde Staten. Daarnaast wordt een selectie van topregio's aan de benchmarking toegevoegd, met name: West-Nederland, South-East, Bayern, Westösterreich en Emilia-Romagna.

Geen reden tot zelfgenoegzaamheid

De benchmarking maakt alvast één zaak duidelijk: elke neiging tot zelfgenoegzaamheid over de soci-

Voor de kernindicator van de economie, het *BBP per inwoner*, scoort Vlaanderen slecht in vergelijking met de toetsregio's en slechts gemiddeld in vergelijking met de toetslanden. Op de schaal van *Human Development Index* van de Verenigde Naties scoort Vlaanderen even hoog als Noorwegen, het best presterende land in de reeks. Al zijn onze *arbeidskosten* bij de hoogste, onze *arbeidsproductiviteit* is ongeëvenaard. De *werkzaamheidsgraad* situeert zich in Vlaanderen dan weer in de rode zone in vergelijking met de benchmarklanden en -regio's. De gemiddelde resultaten van ons *onderwijs* behoren tot de beste, maar voor *permanente vorming* en opleiding scoren wij heel wat lager. De inspanningen voor *innovatie* zijn zeer beperkt. De *vervoersdichtheid* en *energie-intensiteit* liggen in Vlaanderen wel erg hoog. En ook in de bescherming van het *leefmilieu* slaat Vlaanderen een pover figuur.

De positionering biedt het uitgangspunt bij uitstek voor verdere analyses. Op welke punten kan Vlaanderen/België leren van goed beleid (best practices) in de benchmarklanden en -regio's?

Zes cruciale sociaal-economische thema's

Een tweede deel gaat dieper in op zes thema's. Thema's die de Vlaamse sociale partners prioritair vinden voor de te verwachten sociaal-economische ontwikkelingen. Het rapport gaat per thema na waar we vandaag staan. Vooraleer we in dit artikel dieper ingaan op de thema's knelpuntberoepen en kwaliteit van de arbeid, overlopen we volledigheidshalve de overige vier thema's.

Uit het hoofdstuk *economisch ruimtegebruik* blijkt dat Vlaanderen economisch geen eiland is, maar ingebed ligt in een groter geheel van verdichtingsgebieden in Noordwest-Europa. Vlaanderen is nog niet volgebouwd, maar heeft wel nood aan kwalitatieve ruimte. Het hoofdstuk *mobiliteit* behandelt drie essentiële thema's: een integrale beleidsplanning en beleidsmonitoring, de regionale betrokkenheid (onder meer op het vlak van de spoorwegen) en beprijzing van mobiliteit. Het hoofdstuk rond *milieu* voert de stelling dat het milieu- en technologiebeleid zich te veel naast elkaar ontwikkelen. Om echte milieuverbeteringen te realiseren hebben we nood aan werkelijke systeeminnovaties. Het hoofdstuk *innovatie* belicht de verspreiding van innovatie in de Vlaamse ondernemingen. De analyse koppelt de innovatiekracht van ondernemingen aan aspecten van procesinnovatie, personeelsbeleid en kwaliteitszorg. Daarnaast wordt onderzocht welke innovatiebronnen effectief zijn en hoe innovatie past binnen een marktstrategie.

Knelpuntberoepen en -vacatures

Een knelpuntvacature is een vacature die, om welke reden dan ook, moeilijk in te vullen is. In verschillende onderzoeken wordt niet met de notie knelpuntvacature maar met de notie knelpuntberoep gewerkt. Enigszins veralgemenend kan een knelpuntberoep worden afgelijnd als een beroep waarvoor er relatief veel knelpuntvacatures zijn.

Voor een *individueel bedrijf* is een knelpuntvacature hoe dan ook een knelpunt, los van de vraag of het over een knelpuntberoep gaat of niet. Op *beleidsniveau* is het begrip knelpuntberoep uitermate belangrijk omdat bij het opzetten van remediëren-

de acties (zoals beroepsopleiding) op het niveau van beroepen gewerkt moet worden en omdat een lijst van knelpuntberoepen helpt bij het bepalen van prioriteiten voor een actieplan.

Knelpunten op de arbeidsmarkt geven aanleiding tot een aanzienlijke *maatschappelijke kost*. Op bedrijfsniveau geven knelpuntvacatures aanleiding tot gederfde output en leiden knelpunten tot een opwaartse druk op de lonen, ook voor het al aangeworven personeel. De concurrentiepositie kan worden aangetast door verlies van marktaandeel omdat niet aan de vraag kan worden voldaan of omdat de afzet duurder wordt. Bovendien zijn er fiscale minderontvangsten door gederfde baancreatie.

De knelpuntenproblematiek verdient dan ook ruime beleidsaandacht. Twee wegen kunnen worden gevolgd in de aanpak van het probleem: enerzijds een preventieve aanpak, anderzijds een curatieve. Tot nu ligt in Vlaanderen de klemtoon op de *curatieve aanpak*: nadat een knelpunt wordt gedetecteerd, wordt een remediërend beleid uitgewerkt. Zo kan wat tijd verlopen vooraleer de resultaten zichtbaar worden. De voorbije jaren werden belangrijke inspanningen geleverd (opleidingen werkzoekenden in functie van knelpuntberoepen, arbeidsmarkt bewust personeelsbeleid, sectorale actieplannen) om de knelpuntberoepen aldus te verminderen.

Toch stellen we vast dat er blijvend sprake is van structurele knelpuntberoepen. Het al dan niet blijven bestaan van deze knelpunten vormt de ware toetssteen voor de beoordeling van het (curatief) beleid en illustreert de beperkingen ervan.

Een *preventieve aanpak* van knelpuntberoepen kan een curatieve aanpak overbodig maken en verdient alle aandacht. Dergelijke aanpak steunt op arbeidsmarktprognoses op middellange termijn die kunnen aanduiden dat er op termijn een probleem te verwachten valt voor een beroep of opleidingsniveau, eventueel uitgesplitst naar sectoren en/of subregio's. Alle betrokkenen hebben baat bij degelijke, systematische arbeidsmarktprognoses. Algemeen laten ze een anticiperend beleid toe dat gericht is op het vermijden of milderen van de te verwachten problemen (tekorten of overschotten) op de arbeidsmarkt.

Tegenover de voordelen van middellange termijn-prognoses, als basis voor een preventief beleid, staat de vaststelling dat momenteel in Vlaanderen geen systeem beschikbaar is om dergelijke prognoses te genereren.

Het prognosemodel van het ROA uit Maastricht wordt naar voren geschoven als inspiratiebron voor Vlaanderen. Het opzetten van dergelijk middellange termijn-prognosemodel kan ook in Vlaanderen leiden tot baten in de vorm van het verminderen van knelpuntberoepen. Daar staat tegenover dat de ontwikkeling en het operationeel houden van dergelijk model een blijvende inspanning veronderstelt aan inzameling en verwerking van data alsook een permanente verfijning en bijsturing impliceert van de methodologie.

Kwaliteit van de arbeid: naar een Vlaamse werkbaarheidsmonitor

Het concept werkbaarheidsgraad verwijst naar de discussie over de verhoging van de werkzaamheidsgraad: de (Europese) ambitie om 70% van de bevolking op arbeidsleeftijd aan het werk te zetten, heeft maar kans op slagen als dit ook haalbaar is vanuit het oogpunt van stress, welbevinden, gezondheid en de combinatie van arbeid en gezin.

Er bestaat momenteel geen gestandaardiseerde indicatorenset voor de werkbaarheidsgraad en dus geen beleidsinstrument om deze kwaliteitsdoelstellingen op te volgen en te evalueren. Het rapport wil op basis van bestaande statistieken en databestanden trends en knelpunten inzake kwaliteit van de arbeid scherper stellen.

De analyse van de (Vlaamse) APS-peiling, de VBBA-databank van het (federale) NOVA en gegevens uit de (Europese) Survey on Working Conditions brengt volgende vaststellingen en aandachtspunten in beeld.

Ondanks de positieve balans inzake arbeidstevredenheid (bijna een op negen van de werkenden) heeft een meerderheid van de werknemers af te rekenen met min of meer ernstige arbeidsgerateerde gezondheidsklachten. Deze paradoxale combinatie wijst er op dat welbevinden en betrokkenheid bij de job enerzijds en (psychische) ver-

moeidheid en (psycho-)somatische klachten ten gevolge van het werk anderzijds zich als twee dimensies in het werkbaarheidsconcept situeren.

Het aandeel werkenden met *werkdrukproblemen* is de afgelopen vijf jaar fors gestegen: ongeveer de helft van de werkzame Vlamingen heeft te maken met werken onder tijdsdruk en deadlines. Op het vlak van stressklachten laat ons land/regio in vergelijking met onze buurlanden problematische scores optekenen. Dit mag niet zomaar gecatalogeerd worden onder 'modieus klaaggedrag'. Uit diverse datasets leiden we af dat bij een (ervaren) hoge werkdruk het risico op gezondheidsproblemen en arbeidsongevallen verdubbelt. Het rapporteren van stressklachten hangt ook samen met de geschatte (on)haalbaarheid van een beroeps carrière tot de normale pensioenleeftijd. Werkdruk en stress vormen, bij de discussie over de arbeidsparticipatie van ouderen, een niet te negeren aandachtspunt.

Automatisering/ICT en nieuwe managementconcepten deden het aantal routinejobs dalen. Voor de kwaliteit van de arbeid is deze evolutie naar functies met meer verantwoordelijkheid positief, op voorwaarde dat de werkenden over voldoende *autonomie* beschikken en de nodige *opleiding* krijgen. De geanalyseerde datasets suggereren evenwel een tekort aan deze regel- en leermogelijkheden.

Op het vlak van (ongezonde of hinderlijke) *fysieke arbeidsomstandigheden* blijkt ons land/regio een goede leerling binnen Europa. Maar ook in de informatiesamenleving met nieuwe risico's door repetitieve bewegingen en vermoeiende houdingen (RSI), blijft aandacht voor fysieke belasting nog altijd aan de orde.

Uit de cijfers leiden we af dat 'round the clock work' voor ongeveer de helft van de werkenden de norm is. *Afwijkende werktijden* zijn niet alleen belastend voor de gezondheid, maar ook voor de werk-privé-balans: een op zeven werkenden signaleert dat de gevraagde werktijdflexibiliteit niet altijd met gezins- en andere sociale verplichtingen valt te verzoenen.

Bij de analyse kwamen de *limieten van het bronnenmateriaal* aan de oppervlakte: vraagtekens bij de validiteit van de meetmethode van sommige da-

tasets, de niet-beschikbaarheid op Vlaams niveau van relevante parameters, steekproefbependingen waardoor ventilaties naar sector, beroepsgroep of vooropleiding niet mogelijk zijn...

De evaluatie van bestaande meetsystemen voor welzijn in het werk in het licht van een Vlaamse werkbaarheidsmonitor was een expertiseopdracht binnen het VIONA-2001 onderzoeksprogramma, waaraan de SERV met zijn onderzoekscel STV – Innovatie & Arbeid medewerking verleende. Geen van de referentiebestanden en surveys bleken de toets van de door het expertenteam gebruikte criteria (representativiteit, methodologische accuraatheid en breed-spectrum-invulling van het concept werkbaarheidsgraad) te doorstaan.

Het expertenrapport *Welzijn in het werk op de weegschaal. Onderzoek naar mogelijke invullingen van het concept werkbaarheidsgraad en de haalbaarheid van een monitoringsysteem voor Vlaanderen* besluit dat geen van de beschikbare bronnen

gebruikt kan worden voor een nulmeting in het kader van een Vlaamse werkbaarheidsmonitor. Dit betekent dat een origineel meetsysteem moet worden opgezet. Sinds 1 maart 2003 is STV – Innovatie & Arbeid gestart met de ontwikkeling van een dergelijk meetsysteem. In het najaar zal voor het eerst ('nulmeting') bij 20 000 werkende Vlamingen gepeild worden naar hun welzijn en stress op het werk.

Christine Jacobs
SERV

Noot

1. Het "Sociaal-economisch rapport Vlaanderen 2003" kost € 38 en kan u bestellen bij de Wetenschappelijke Uitgeverij Academia Press. tel. 09.233.80.88 Fax 09.233.14.09 <http://www.academiapress.be>.